

בעקבי הדור *

סקירה

— מאת —

ד"ר יעקב לבנבך

השמרים באוצרותינו הרוחניים, תוך אהבת תורה, וחייבת שפת קודש". ומפתחו מעיד. המפתח, שהוא "נקודת מצפה" לספר כדרך שהיא לנוף המשתרע, של "בעקבי הדור", ממלא עשרים ושלושה עמודים ומכיל כשש מאות פריטים — אישים, ארגונים ומוסדות, דים, ספרים ערים ועתונים" מן "אבדות" עד "תרביץ". מפתח זה מוכיח על עמל של אהבה וחקר של חיבה לשם הספרות, הארץ וחיי ישראל. ועבודה זו זורקת אור חוזר על יעקב צוזמר כביאוגרף, ביבליוגרף ואם תמצא לומר גם גיאוגרף...

אוי להם לבריות מעלבונה של הסקירה הרפרופית, המבחינה לגלות את הסיד על האה ולא את תוכו"..." (אותיות חקוקות) וכל סופר הראוי לשמו, אף גם זה שדבריו רהוטים וקלים, ירגיש עם יעקב צוזמר כאב רוחני זה. כי לא דבר קל הוא הכתיבה למען הקורא. הסופר האחראי כותב בקושי בכדי שדבריו ייקראו בנקל. כשגופל מאי שם זרע המחשבה במוחו, הסופר מתענג עליו. אחר כך בא ההיריון, הן שעות היריהורים, הונת זרע המחשבה שלא מצא עוד את ביטויו והוא עוד במצב חי ואינו מדבר. ואז באים חבלי לידה הקשים — להלביש את זרע המחשבה, שנתכפל ונתרבה והיה לאחידה דמינכר, במלה המדויקת וב"משפט המדוד ובסעיף המסודר. והסופר יושב על אבנים ומקשה בלדתו כי שומה עליו לחשוף לאחיו האדם את הדבר

מושכל ראשון הוא: כדי להעריך ספר מן הצורך לפתוח אשנב לנפש הסופר ולעמד על מניעיו ועל יחסיו. הפיסקאות המובאות מתוך דברי המחבר הן הן האשנבים שבהם מתגלות העולמות נפשו הספרותית של יעקב צוזמר:

"מסורת היתה רוחת בבית אבא, כי דעת התורה ושפת הקודש — ירושת אבות היא לנו מדור דור... נטע אבי גם בי, בן וקוניו, זו אהבת תורה וזו חיבת שפת קודש (הפיזור שלי — י. ל.) — אוצר נחמד לא יסולא בפו ובתענוגותיו".

והוא שמר ירושת אבות זו מכל משמר. באחת במסותיו הספרותיות האחרונות אומר צוזמר: "כותב הסורים האלה כבר יבא מחוץ לתחום השיבה והוא נמנה, לדעתו, על סוג "הקורא הותיק", עבר ועובד לספרותנו כל ימיו, קוסף ביכוריה ועוללו-תיה, גומא וסובא שמניה ושמריה, במה שבכתב ושבעל פה, במסורת קדומים ר' בחידושו של בר בי רב, בהלכה ובאגדה, בחקירה ושירה וכיוצא בהן"..." (אותיות חקוקות, דף 339).

בשתי מובאות אלו הגיד לנו יעקב צוזמר את כל לבו: "אהבת תורה, דעת תורה וחייבת שפת קודש" אלו הם מניעיו עניניו ויחסיו. וספרו זה, ברוחו, הוא תנובת תירכובת של "הקוסף, הגומא, והסובא" השמנים

(* בעקבי הדור מאת יעקב צוזמר, הוצאת "עגן" ע"י ההסתדרות העברית באמריקה.

דברנו על דבר דפי הספר הזה כמקור לחיים הכלכליים, והנה דוגמת אחדות: צומר נדד מפודוליה לבסרביה, בימי בכור ענבים ואגוזים, לדרון ענבים ולקטוף אגוזים ולקלפם ולייבשם כדי להשתכר רי מחיתו; הסופר המפורסם בדור הקודם ש. בן-ציון היה עוסק בפרקמטיה של עורות, אגוזים ומן. והמדקק הגדול פנחס מארדעל היה שומר לילה מפני האש והגנבים בבית חרושת לכותנות ומחובות היה גם לטאטא את הרצפה. ועל שני מרכזי יהדות יודע צומר לספר בלשון הכלכלה כדברים האלה: "וארשה וברדיצוב שתיהן היו המשבירות והמספקות העיקריות של מוצרי-סחורה שונים בפודוליה וגבולותיה... וארשה הצטיינה בשבח (הפיזור של י. צ-ד) מוצריה... ברדיצוב בזול תע-שיתה. זיטומיר, השייכת גם היא לאותו תחום — נתפרסמה בטיב רהיטיה וגם בדפוטיה המשובחים".

אלה מאתנו הקוראים העברים שכל ידיעתם על סחר-הארץ היתה "תגרי לוד" מופתעים נעימות לקרא, לא בסיפורת, על מעשי ידיהם של אחינו בני ישראל. יש חושבים, אשר הרשימה הארוכה (ע"ד עמודים) על "ראשונים ואחרונים בתנועה העברית בפילדלפיה" היא בחינת "יתר כניטול דמיי. אמנם ה"נספחים" (מ"ט עמודים) על מרצים, ואורחים ועברים, שגרו זמן מה בפילדלפיה ושפרסמו מאמר אחד באיזה עתון עברי גראים כיוצאי דופן בתוך ספר חשוב שכונה אבל יש לראותם כסמל אהבתו את העברית השוטפת ועוברת על הגדה.

במדור "למועדים ולרגלים" ימצא המעיין הסתכלות זכה ואבחנה עמוקה. אפס "קצר המצע מהשתרע" ואין להרחיב עליו את הדבור.

כמות שהוא. ואוי לו לסופר שהסוקר מגלה את הסיד על האח ולא את תוכו... תוכו של הספר "בעקבי הדור" סידר יעקב צומר בארבעה מדורים: א. אישים ותנועות; ב. פרקי זכרונות; ג. למועדים ולרגלים; ד. פכים קטנים. לפי שמו של הספר ארבעת המדורים הם בעצם שנים, שכן "אישים ותנועות" ו"פרקי זכרונות" היינו הך. במדור האחרון כבראשון מביא המחבר חומר רב מתולדות חייהם של גדולי הדור ומאירועים בחיי החברה היהודית והנהוג בה. ושני המדורים האחרונים: "למועדים ולרגלים" ו"פכים קטנים" הם בעיקר ברבים שבעיון שאין מקורם בדורנו אלא בנצה ישראל.

כשכינה ר' יעקב צומר את הרשימות, המסות והזכרונות המכונסים בספר זה בשם "בעקבי הדור" שמע מינה שרצה להדגיש את המיוחד שבדבריו על בני דורו, חייהם, שאיפותיהם מאבקהם והישגיהם. והשם הזה, דרך אגב, לא ידעת המחבר, מאסין את עבודתו המדויקת והזהירה בהנהרותיו — הוא עוקב אחרי כל עובדא, מקור ותאריך עד שהוא מאשר אותם, כמאר בהערותיו המרובות. לפיכך ישמש ספר זה מקור לא-אכזב לחוקרי הספרות העברית, התנועה הציונית והחיים החברתיים והכלכליים בתחום המושב, ערים ועיירות אמהות בישראל שנכחדו מתחת שמי מזרח אירופה. ביחוד יערכו הקוראים והחוקרים תכונה סגולית זו ברשימותיו של צומר, שהן באות מכלי ראשון. להוציא משה אחת מעניינת על מצביא יהודי בצבא הקנטוניסטים רשימותיו הן חזיות משלו, אם במגע אישי או בכתב, והמכתבים נלבבים, כרך חברים צעירים מתכתבים, על ססיעותיהם הראשונות בחיים ובספרות (ראשיתו של ש. בן-ציון).

